

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Kaleminden Şarki Anadolu Islahatı (1913 – 1914)

The Reform of The Eastern Anatolia From The Pen of Hüseyin Cahit Yalçın (1913 – 1914)

Erdem Karaca*

Özet

Hüseyin Cahit Yalçın, 1908'de İttihat ve Terakki'den İstanbul milletvekili seçilmiştir. Tanin gazetesinde yazmış olduğu yazılarla da dikkat çekmiştir. Düyun-u Umumiye idaresinde çalışmış (1911-1922) ve İngilizlerce Malta'ya sürgün edilmiştir. 1939'da CHP'den milletvekili seçilmiş, ölene kadar gazetecilik ve siyasetle uğraşmıştır (1957). Balkan Savaşı sonrası gündeme gelen Şarki Anadolu Islahatı'na dair yazılar kaleme almış; bunun gerekliliği üzerinde durmuş, ayrıca konuyu, Balkan ıslahatı ile mukayese etmiştir. Meseleye yön vermeye çalışan başta Rusya ve İngiltere olmak üzere müdahil olan Batılı devletleri eleştirmiştir. Ermenilerin sürekli dış müdahaleye davetiye çıkaran yaklaşımlarına da karşı çıkan Yalçın, Osmanlı Hükümeti'nin kararlı tutumunu desteklemeye özen göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Cahit Yalçın, Dış Politika, Ermeni Meselesi, Islahat

Abstract

Hüseyin Cahit Yalçın has been elected as the İstanbul parliamentarian in 1908 from the "İttihat ve Terakki" party. He has attracted attentions also with his articles that he wrote in the "Tanin" newspaper. He has been employed in the "Düyun-u Umumiye" administration (1911-1922) and he has been exiled by the British to Malta. He has been elected in 1939 as a parliamentarian from the CHP party and he dealt with journalism and politics until he died (1957). He wrote articles on Eastern Anatolian Reform that came into the agenda after the Balkan War; he emphasized the necessity of this and apart from this, he has compared this notion with the Balkan reformation. He has criticized the Western countries that tried to give direction to the matter and that were the interveners, where Russia and England were at the forefronts. Yalçın, who was also against the approaches of the Armenians who were causing invitation to external intervention on continuous basis, has exhibited care in supporting the decisive approaches of the Ottoman Government.

Key Words: Hüseyin Cahit Yalçın, Foreign Policy, Armenian Question, Reform.

Giriş

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı

Balıkesir doğumlu olan Hüseyin Cahit Yalçın (1875 – 1957); İstanbul'da ilköğrenimi, Serez'de ise askeri rüştiyeyi bitirmiştir. 1893'te İstanbul'da Dersaadet Mülki İdadisi'nden mezun olduktan sonra, Türk kültür ve edebiyatının önde gelen isimlerinden Namık Kemal, Ahmed Rıza ve Mizancı Murad'ı tanımıştır.

* Yrd.Doç.Dr., Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: erdm.karaca@hotmail.com

Görüş

Akademik Bakış

165

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010

1896 yılında Mülkiye'den mezun olan Yalçın, Maarif Nezareti'nde memurluğa başlamış, ayrıca Mütalaa, Tarik, Sabah ve Saadet gazetelerinde yazıları yayımlanmıştır. Servet-i Fünun topluluğunda da çalışan Yalçın, bu çalışmalarında karşılaştığı güçlüklerden sonra 1906 yılında Mercan İdadisi müdürlüğüne getirilmiştir.

II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle siyasete geçiş yapmış ve İttihat ve Terakki'nin siyasi anlamda etkili bir kalemi olmuştur. Tanin gazetesini kuran Yalçın, 1908'de İttihat ve Terakki'den İstanbul milletvekili olarak seçilmiştir. İkdam gazetesinde, İttihat ve Terakki karşıtı yazılar yazan Ali Kemal ile polemiklere girmiştir. 31 Mart Vakası esnasında İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalan Yalçın, şehre geri döndükten sonra 1911 – 1922 yılları arasında Düyun-u Umumiye Dayınler Vekilliği görevini yürütmüştür. 1913'ten sonra İttihat ve Terakki'yi eleştirmeye başlamış, ancak Balkan Savaşı'ndan bir süre sonra Tanin'den tamamen ayrılmıştır.

İstanbul'un işgali esnasında Malta'ya sürgün edilenler arasında yer alan Yalçın, 1922'de İstanbul'a döndüğünde Tanin gazetesini yeniden çıkarmaya başlamıştır. 1924 yılında İstiklal Mahkemesi'nce yargılanmış ve beraat etmiştir. 1925 yılında ise Çorum'a süresiz sürgüne gönderilmiş ve af çıkana kadar bir yıl burada kalmıştır. Serbest kaldıktan sonra yeniden gazetecilik yapma olanağı bulmuştur.

1939'da CHP'den milletvekili seçilen Yalçın, Tanin gazetesini de yeniden çıkarmıştır. 1954'te Demokrat Parti hakkında yaptığı eleştiriler yüzünden bir süre tutuklanmıştır. 1957'de yapılan seçimlerde tekrar aday olmuş, ancak sonuçlar belli olmadan vefat etmiştir.¹

İslahat Meselesinin Yeniden Gündeme Taşınması

“Rusya, Türkiye’yi (Osmanlı’yı) küçültmek için Rumeli’de buyruklarını yerine getirmeye hazır sandığı Bulgaristan ve Anadolu’da kurmak istediği Ermenistan sayesinde Türkiye’yi çember içine almak ve böylelikle Rusya için her türlü tehlike ortadan kalktıktan sonra Türklerin Kafkasya’daki Müslümanlarla ilişkisini de büsbütün kesmek istiyordu. Bundan sonra İstanbul hakkındaki planlarını uygulamak, Rusya için artık kolay olacaktı. Ermeniler... Türkiye’den özerklik kazanabilecek zaman ve fırsatın artık gelmiş olduğunu sandılar. Hınçak, Taşnak, Ramgavar gibi milli Ermeni birlikleri, Ermeni Patrikliği’yle birleştiler ve Açmiyasanlıg Katogigos’un araya girmesiyle Nubar Paşa’nın başkanlığı altında bir heyet kuruldu. Nubar Paşa heyetinin... İstanbul’da Rus Hükümeti ve elçiliğinden talimat aldığını, bizim ilişki de bulunduğumuz Ermeni komiteleri gizlemek gereğini bile duymadılar...”²

Paris Sefiri Rifat Paşa (16 Aralık 1912 tarih 873 sayılı tel.) ile Petersburg Sefiri Turhan Paşa'nın (24 Aralık 1912 tarih 935 sayılı tel.) İstanbul'a göndermiş oldukları telgraflarda; Bogos Nubar Paşa'nın Londra'da yapılacak sefirler toplantısından yararlanılarak Ermenilerin durumlarının düzeltilmesinin sağlanması yönünde girişimlerde bulunulacağı belirtilmiş; Ermeniler arasında

1 Osmanlılar Ansiklopedisi, YKY, İstanbul, 1999, s.668-669.; Bkz.Hilmi Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Atatürk Araştırma Merkezi y., Ankara, 2000.

2 Talât Paşa'nın Anıları, Haz.: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2000, s. 27-28.

ıslahat, özerk yönetim ve Rusya'ya ilhak gibi fikirlerin mevcut olduğu söylenmiş, ancak Nubar Paşa'nın ıslahat yanlısı olduğuna değinilmiştir. Kendisinin Osmanlı'dan ayrılma fikrine karşı çıktığı, ancak yapılması gereken ıslahatın 1878 Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi ile 1895 yılında kabul edilen ıslahat programı çerçevesinde olması gerektiği belirlenmiş ve söz konusu ıslahatın büyük devletlerin gözetimi altında Osmanlı Hükümeti'nce kabul edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.³

Sefirler toplantısı sürecinde, Ermenilerin beklentilerinin karşılanması için vaktin henüz gelmediğini ileri süren Sir Edward Grey, Sazanof ve Poincare, biraz daha beklenmesinin doğru olacağı ve diğer devletlerin de bu meseleye iştiraklerinin ya da hiç değilse muhalefet etmemelerinin sağlanması amacıyla gayret gösterilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Yine de Nubar Paşa, Londra Konferansı'na Ermenilerin taleplerini içeren bir muhtıra vermeye muvaffak olmuştur.⁴

Babiâli'nin Müşkilatı: Islahat

Öte yandan, Balkan Savaşı dolayısıyla ümitsiz bir durumla uğraşan Kamil Paşa Kabinesi, zayıf ve yeteneksiz olarak nitelendirilmiştir. Kabine'nin Edirne'yi Bulgarlara vereceği haberinin alınması üzerine harekete geçen İttihatçılar, Babiâli'ye baskın yaparak, Kamil Paşa'yı derhal istifaya zorlamış ve Mahmut Şevket Paşa'nın sadaret makamına getirilmesini sağlamışlardır.⁵

Siyasi zorlukların farkında olan Babiâli, Taşnak baskısı yüzünden görevini bırakmış bulunan Patrik Ormanyan'ın da fikrini alarak kısa sürede bir ıslahat paketi hazırlamış ve bu paket 24 Nisan 1913'te Londra'ya takdim edilmiştir.⁶

3 Münir Süreyya Bey, Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi (1877 – 1914), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 2001, s. 77-78.; 20 Ekim 1895 Islahat Kararnamesi'nin ayrıntısı için bkz., Ali Karaca, Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838 – 1899), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 217-222.; Mısır Hidivi hesabına çalışan Bogos Nubar Paşa, Ermenilerin beklentilerini karşılamak adına çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur... Bkz., Ercüment Kuran, "Osmanlı – Rus İlişkileri Çerçevesinde Ermeni Sorunu(1912-1914)", s. 227-228., <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1151/13519.pdf>

4 Nubar Paşa tarafından Londra Konferansı'na takdim edilen muhtırada şu isteklere yer verilmiştir: 1) Ermenilerle meskün altı vilayet için Osmanlı Hükümeti tarafından seçilmiş ve büyük devletlerce tasdik edilmiş bir genel valinin tayini. 2) Genel valinin faaliyetlerine nezaret edecek, üç Müslüman, üç Avrupalı ve üç Ermeni'den oluşacak bir karma komisyonun oluşturulması. 3) Daha sonra bir kısım muavinin Sivas, Diyarbakır, Van, Bitlis, Mamüretülaziz (Elazığ), Erzurum'a gönderilmesi... Bkz., Erdem Karaca, "Ahmet Ağaoğlu'nun Kaleminden Şarki Anadolu Islahatı 1913-1914", Gazi Akademik Bakış, Ankara, Haziran 2010, c. 3., S. 6., s. 17.

5 Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev.Metin Kıratlı, TTK., 9. Baskı, Ankara, 2004, s.224.

6 Islahat paketine göre özetle: Altı vilayet, Erzurum(merkez), Bitlis, Van ve Elazığ(merkez), Sivas, Diyarbakır olmak üzere iki idari bölgeye ayrılmıştır. Her merkezde iki Müslüman, iki Ermeni ve iki yabancı temsilciden oluşacak bir komisyon kurulacaktı. Adı geçen bölgedeki koordinasyonun sağlanması için Dahiliye Nezareti'ne bağlı bir İngiliz genel müfettişin atanmasını da ayrıca talep edilmiştir... Bkz., Erdem Karaca, "Türk Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Şarki Anadolu Meselesi", Gazi Ü. S. B. Enst., Ankara, 2005 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 52.

Rusya'nın tepkisini göz önünde bulunduran İngiltere, müfettiş görevlendirmek yerine sadece jandarmayı düzenlemek için birkaç subay gönderebileceğini söylemiştir. Çok geçmeden de Rusya, konunun İstanbul'da Rusya, İngiltere ve Fransa arasında büyükelçiler düzeyinde görüşülmesini talep etmiştir. Almanlarla bir görüşme yapan Mahmut Şevket Paşa, Rusların üçlü görüşmelerden vazgeçmesini ve de Almanya ile İtalya'nın da görüşmelere davet edilmesini sağlamıştır. Ne var ki, ıslahat görüşmelerinin sürdüğü esnada Mahmut Şevket Paşa kendisine karşı düzenlenen bir suikast sonucu 11 Haziran 1913 tarihinde öldürülmüştür. Yerine ise Sait Halim Paşa bir hükümet kurmuş ve ıslahat çalışmalarına devam etmiştir.⁷

Hüseyin Cahit Yalçın'ın belirttiği gibi, ıslahat meselesi, memleketin ebedi meselelerinden biriydi. Büyükbabaların dinleye dinleye bıktıkları bu masalın ahfada devredilmemesi ülkenin acil menfaatleri arasındaydı. Bu terane bu kadar uzun müddet sürecektir olursa ortada onu dinleyecek kulak kalmamasından korkulabilirdi. Hükümet bu konunun önemini kavramış ve gerekli adımları atmaya başlamıştır. Mahmut Şevket Paşa'nın en büyük emellerinden biri taşralar ve merkez nezaretler için yabancı müfettişler ve mütehasıslar getirerek ıslahatla ilgili sağlam bir idare kurmak idi. Onun ölümünden sonra işbaşına gelen Said Halim Paşa da aynı kararlılıkla ıslahatı yürütmeye çalışmıştır. Gerçekten de Babiâli'nin bu defa temelde bir niyet sahibi olduğuna şüphe bulunmamaktaydı. İngiltere'ye yapılan müracaat da bunu desteklemekteydi. Ancak bu sefer de İngiltere müracaatı akim bırakmıştır. Ancak ne olursa olsun, müfettiş ve mütehasıslar ister gönderilsin ister gönderilmesin, bu durum Şarki Anadolu'daki önemli vazifeyi unutturmamalıydı.

Şarki Anadolu Meselesi konusunda Nubar Paşa'nın başkanlık ettiği heyet ile Düvel-i Muazzama'nın ayrı ayrı fikirleri vardı. İşte tam da bu noktada Osmanlı Hükümeti'nin de bir çözüm fikri ve tatbikatı olması lazımdı ki, farklı görüşlerin birleştirilmesin önü açılmış olsun. Ancak burada bir nokta zihinde biraz tereddüde yol açabilirdi. Babiâli'ce gerçekleştirilecek icraat, tarafları memnun etmeye yetecek miydi? Düvel-i Muazzama düşüncesini Babiâli'ye bildirmekten vazgeçecek miydi? Eğer böyle olmazsa yapılacak ıslahattan hangi fayda sağlanabilirdi ki? Yine de, kendi başına da olsa bir şeyler yapmaya kabiliyetli olduğu bütün cihana ispat edilmeliydi.

Kuvvetle muhtemeldir ki, her ne yapılırsa yapılsın Düvel-i Muazzama'nın beklentilerini bir nokta da birleştirmeye yetmeyecekti. Onların ortak bir noktada buluşması uzunca bir zaman gerektiriyordu. Onlar birbirlerinden taviz istedikçe de ortaya çıkan sonuç son derece soluk ve renksiz kalıyordu. Bu durumda bir emrivaki yaparak onları kendi fikrimiz etrafında toplamak daha kolay olabilirdi. Yoksa devletlerin gönlünün olmasını beklemek yanlış bir siyaset olacaktı. Bu işte sabırsız davranılması ve meselenin vaktinde halledilmesi mecburiyeti

7 E. Karaca, a.g.m.s. 19.

Görüş

Osmanlı'ya aitti.⁸

Sait Halim Paşa Hükümeti, Mahmut Şevket Paşa Hükümeti tarafından uygulanmaya başlanan ıslahat faaliyetleri çerçevesinde çalışmalarını sürdürmüş, bölgedeki jandarma sayısında artışa gitmiş ve adliye teşkilatını geliştirmeye çalışmıştır. Ermenilerden de jandarma alımına gidilmiştir. Arazi meselelerinin halli için önlemler alınmıştır. Şarki Anadolu'da yıllardır birikmiş olan sorunların bir anda çözülemeyeceği, fakat çözümsüz de bırakılamayacağı anlaşılmıştır. Mali yönden durum hiç de iç açıcı değildi ve acil olarak dış borca ihtiyaç vardı.⁹

İslahat Konusundaki Kararlılık

Sultan II.Abdülhamid döneminde yapılmaya çalışılan ıslahatın bilhassa sonuç vermemesi için yürütüldüğünü belirten Times gazetesi, bu kez ıslahat meselesinde samimiyet ve iyi niyet olduğunun altını çizmiştir. Artık zorla ıslahat yaptırmanın gereği kalmamıştır. Çünkü bunun gerekli olduğunun bilincine kendisi sahiptir. Yapılması gereken, yardımcı olmak ve de kolaylık göstermektir.

"Genç Türkler, meşruti yönetim döneminde önemli deneyim kazandılar. Acı tecrübeler... hakikat-ı eşyaya karşı gözlerini açmaya sevk etti... bugün Avrupa'nın ilim ve fenninden, tecrübesinden, kabiliyetinden istifade etmek ve bu suretle idareimizi ıslah etmek, memleketimizi terakki ettirmek lüzumu fikirlerde hakim bulunmaktadır..."

Şarki Anadolu Meselesi'nin bir asayiş meselesi olduğuna şüphe yoktur. Ve Ermeni milletinin pek büyük bir bölümünün sadık bir Osmanlı kalmayı başka bir tabiyete girmeye tercih ettikleri şüphe götürmemektedir. Times gazetesi de bizimle aynı düşündürmektedir... Avrupa ile hemfikiriz. Avrupalılar bunu yetki sahibi Avrupalı memurlara yaptırınız diyorlar. Biz ise bu fikir açıklanmadandaha önce gereken adımları atmıştık.

O halde 8-9 aydan beri iş neden geri kalıyor? Neden İngiltere memuru değil de diğer devletlerin vekâlet verdiği bir görevli bu işi üstlensin? Eğer müdahale vuku bulacağı düşünüyor ise o takdir de gerekli teminatlar da verilebilir... Neden meseleleri çözmeye yardım edeceklerine, bir Avrupa kontrol şekli getirmeye kalkışılıyor?...

... Durum ne Avrupa'ya ne Ermenilere ne de Türkiye'ye yarar sağlayacaktır. Gelecek olan müfettişler... Ermenilerin can ve mal güvenliğini sağlamaya yönelirlerse, bu sefer Kürtlerle Ermeniler arasında nefret duyguları atılacak ve Şarki Anadolu Makedonya'ya çevrilecektir..."¹⁰

İngiltere'den uzman göndermesi ve işbirliği istenmiştir. Oysa İngiltere kaçmayı tercih etmiştir. Ancak ıslahat yapılması istemekten de geri durmamıştır. Times'in haberine göre İngiltere'nin tavrı konusunda şöyle bir açıklama getirilmiştir: Türklerin ne istediklerini kendilerinin bile bilmediği belirtilmiş, bir

8 Hüseyin Cahit Yalçın, "Vilayat'ta İslahat Meselesi", Tanin, 26 Eylül 1913, s. 1.

9 E. Karaca, a.g.t., s. 87, 88, 93.

10 Hüseyin Cahit Yalçın, "Şarki Anadolu İslahatı", Tanin, 5 Teşrin-i Sani (Kasım) 1913, s. 1.

gün müfettiş isteyip ertesi gün bu fikirden caydıkları söylenmiştir. “Genel müfettişler göreve başlamamış ise kabaahat kimindir? Bize göre Avrupa bunu bir politika malzemesi olarak kullanmaktadır. Onların bu keşmekeşi bizi nokta-i nazarımızdan çeviremez. Biz, Şarki Anadolu’da ıslahat yapacağız. Avrupa’dan da yararlanacağız. Karşılıklarına çıkarak davamızı alenen izah ediyoruz. Hakkımızın er geç teslim edileceğinden ise şüphemiz yoktur.”¹¹

Arzu Edilmeyen Teşebbüsler – Fikirler

Düvel-i Muazzama’nın hükümet merkezlerinde çeşitli gelişmeler olurken, uygun zamanın geldiğine hükmeden Ermeni Patrikhanesi de harekete geçmiştir. Gerçekleştirdikleri faaliyetlerle Şarki Anadolu ıslahatı’nı kendi tabirleriyle Ermeni ıslahatı konusunu devamlı gündemde tutmaya çalışmışlardır. Yanı sıra Taşnaksutyan komitesi de reform konusuyla ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Osmanlı Emniyet-i Umumiye İdaresi’nin şifre telgraflarından öğrenildiğine göre, Şarki Anadolu vilayetlerindeki Ermeniler, özellikle Müslüman tebanın nefretini doğuracak davranışlarda bulunmuş, bu da Ermenilerle aşiretler arasında bir takım çatışmalara sebep olmuştur.¹²

Ermeni milleti-patrikhanesi ile Babiâli arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklara dikkat çeken H. C. Yalçın, “... Hükümetin hak ve adaleti tesis için iyi niyetli ve samimi adımlar atarak, bu iyi niyet ve samimiyeti gösterecek filiyatı da Arablara yönelik düzenlemelerle ispat ederek sıkıntıları aşmaya çalıştığını biliyoruz... Binaenaleyh meseleyi ihtiras ve hiddet ile bir münakaşa fikriyle değil, kinden uzak, iyi niyet ile takdir ve muhakeme etmek isteriz. Patrikhane, Ermeni milletin nüfusu nispetinde mebus intihab olunmasını ve bu Ermeni mebusların Ermeni müntehib-i evvelleri tarafından intihab olunmuş Ermeni müntehib-i saniler tarafından intihab edilmesini (özellikle) istiyor. Bu istek eski uygulamanın tamamen değişmesine yöneliktir. Biliyoruz ki, bu konuyu öncelikle hükümet değil Ermeni düşünürler ile hukukçuları ele alacaklardır. Patrikhane bu arzusunu Meclis-i Mebusan açıldıktan sonra bir mebus tarafından yahud bütün Ermeni mebusları namına bir layiha kanunu teklif ederek yapabiliirdi. Esasa gelince, bizim buna hiç de taraftar olmadığımızı itiraf ederiz. Meclis-i Mebusan’da farklı farklı guruplar bulunabilir. Bunlar birbiriyle münakaşa edebilir. Böyle bir yapının da devleti ne kadar sarstığını daha önce gördük. Partiler etnik unsura göre değil de meslek guruplarına göre olup, içinde her milletten unsur vardı. Böyle olmasına rağmen tartışmalar bitmiyordu. Asıl olması gereken fikirlerin çatışmasıdır, milletlerin değil”¹³ demiştir.

Islahat konusuna büyük ilgi gösteren Rusya, Akdeniz’e açılabilme için Boğazlar ile Şarki Anadolu üzerinde hassasiyetle durmaktaydı. İskenderun Körfezine Ermeniler üzerinden ulaşabilmeye çalışmaktaydı. Ne var ki Rusya, bu niyetinin gerçekleşmesinin Almanya’yı ikna etmekten geçtiğini anlamakta gecikmemişti.¹⁴

11 Hüseyin Cahit Yalçın, “Islahat Meselesinde Bir Nokta”, Tanin, 17 Teşrin-i Sani 1913, s. 1.

12 Zekeriyâ Türkmen, *Vilayat-ı Şarkiye Islahat Müfettişliği 1913 – 1914*, TTK., Ankara, 2006, s. 44-45.

13 Hüseyin Cahit Yalçın, “Ermeni Patrikhanesinin Tavrı”, Tanin, 21 Teşrin-i Sani 1913, s. 1.; Ermeni Patrikhanesi tarafından bütün Ermeniler namına mebus seçilmesine yönelik olarak sunulan teklif Babiali tarafından reddedilmiştir... Ayrıntı için bkz., Hüseyin Cahit Yalçın, “İntihabat Meselesi”, Tanin, 24 Teşrin-i Sani 1913, s. 1

14 E.Karaca, a.g.m.,s. 20.

H. C. Yalçın'a göre, Babîlî'nin ıslahat yapmasını istemeyen güç Rusya idi ve ıslahatın bir Avrupa kontrolü ile yapılması konusunda ısrar etmiştir. Avrupa başkentlerini dolaşan Rus diplomatlar, devletler arasında bir ittifak oluşturmaya çalışmışlardır. Almanya ile sürdürdükleri görüşmelerde de bir itilaf sağlama noktasına gelmişlerdir.

Yalçın, "Şu halde mesele bir ıslahat meselesi olma halinden çıkmıştır. Niyet, Osmanlı Devleti'nin güçlenmesini ve huzura ermesini engellemek ve İslam âleminde itibarını düşürmekten ibaret bir hâl almıştır. Eğer bir ıslahat girişimi var ise, o zaman öncelikle devletlerin hukukuna saygı göstererek bir çare bulmak mümkündür. Yoksa unsurları birbirinden tecrit ederek ya da yeni bir Makedonya yaratarak Şarki Anadolu huzura ve refaha kavuşturulamaz.

... İttihat be Terakki Kabinesi... Avrupa düşmanı değildir. Avrupa'nın yardımı ile Şark'ı kalkındırmak niyetindedir... Hükümet, Şarki Anadolu Meselesi'ni gündeme bir daha gelmeyecek biçimde halletmeli. Avrupa da buna yardımla iştirake bulunmalı. Fakat Avrupa bunu devamlı müdahale için bir araç olarak görüyorsa, o zaman meseleyi çözmek bizim ödevimizdir."¹⁵ şeklinde bir tespit ve yorum getirmiştir.

Rusya ile Almanya arasında Osmanlı Devleti'nin parçaları için bir uzlaşmaya varıldığı, buna göre; ıslahattan vazgeçilerek müfettiş ve müşavir gönderilmeyeceğinin kararlaştırıldığı haberi üzerine H. C. Yalçın kaleme aldığı yazısında, "... Rusya, Şarki Anadolu istilasını hazırlamak fikrinde değilse –ki, böyle bir fikri olduğuna inanırız– ne isteyebilir? İsteyeceği tek şey, oralarda sükun ve asayişin temin edilmesidir. Komşu bir devlet kendi sınırına yakın bir bölgede olay meydana gelirse ve bu olaylar kendi ülkesinin sınırında yaşayan kimseleri de ilgilendiriyor ise o zaman ne yapmalıdır? Avrupa'nın kontrolü ve istekleri doğrultusunda yapılacak ıslahat bizi isteksiz yapmaya zorlayacaktır. İstemeye istemeye yapılan işler de pek uygulanmayacaktır. Kaldı ki bölgedeki Müslümanların hiç kalbi ve ruhu yok mudur? Onlar taş mıdır ki, bir Avrupa kontrolünün acısını hissetmesinler? Bunu Rus diplomatları tüm evveliyatı bilmelerine rağmen nasıl gözden kaçırmaya çalışır? Gazetelerin neşriyatına bakılırsa Avrupalılar bizi isteklerini yapma noktasına getirmek için istikraza olan ihtiyacımızı koz olarak kullanacaklar. Halbuki biz istikrazımızı Fransa'dan temin edeceğiz... Fransa, Avrupa celladı rolünü zannetmeyiz ki üstlensin. Biz Fransa'nın verdiği sözden ve attığı imzadan döneceğini zannetmeyiz. Bu halde bizi neyle baskı altına almaya çalışacaktır? Tabii ki, iktisadi zorluklar çıkarmaya ya da bir savaş durumu meydana gelmek suretiyle..."¹⁶ demiştir.

Islahat Konusunda Mutabakat: Yeniköy Antlaşması

Kasım-Aralık 1913 aylarında İstanbul'da büyükelçilerle yapılan görüşmelerden sonra bir açıklama yapan Sadrazam Sait Halim Paşa, ahaliyi memnun edecek düzenlemelerin yapılmasının mümkün kılınması halinde, iki genel müfettişin on yıllık bir kontrat ile yabancılardan seçilmesinin önünü açmıştır.¹⁷ "Harbi

15 Hüseyin Cahit Yalçın, "Şarki Anadolu İçin", Tanin, 22 Teşrin-i Sani 1913, s. 1.

16 Hüseyin Cahit Yalçın, "Devletler Şarki Anadolu", Tanin, 27 Teşrin-i Sani 1913, s. 1.

17 Karaca, a.g.m..s. 23.

Görüş

Akademik
Bakış

171

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010

(Balkan) geride bıraktıktan sonra devlet, akla gelmeyen siyasi bir müşkille iç içe kaldı. Bu keşmekeş devam ettikçe, memlekette ciddi bir surette bir işe başlamak mümkün olmuyordu. Siyasi sorunlar çözülmedikçe ekonomik ve mali sorunlara el atılamıyordu. Bu da ülkeye zarar veriyordu... Unsurlarla ilgili atılacak adımlar, Avrupa devletlerinin de yakından takip ettiği bir meseleydi. Çünkü son dönemlerde 'Anasırı Türkleştirme' politikası gösteriliyordu. Bu devam ettirilecek olursa devlet dahili rahat yüzü göremeyecek, dolayısıyla kurtulmaya vakit ve imkan bulamayacak deniyordu. Avrupa gelişmeleri yakından izliyordu ve Türkiye'nin bir Türkleştirme politikasının olmadığına onları ikna etmesi gerekiyordu. Araplarla ilgili yapılan düzenlemeler Avrupa'nın korkularını bilfiil tekzip etti. Aynı itilafın Ermenilere yönelik halledilmesinin önünde de bir engel bulunmuyordu. Böyle bir itilaf bugüne kadar yaşanmamış ise, o zaman bunun sebebinin harici gelişmelerde aramalıyız. Eğer Şarki Anadolu İslahatı meselesinde Rusya'nın müdahalesi olmasa idi... kolaylıkla sonuçlandırılırdı. Meseleye harici güçler katıldığı için içeridekilerle uyuşmak daha da zor oluyordu. Avrupa önce kendi kontrolü altında ıslahatın yapılmasını sağlamaya çalıştı. Bunu da başardı. Bab-ı Ali ıslahat meselesini çözmeye çalışırken gayet barışçıl ve esnek düşünmeyi kendisine kural edinmiştir... Bir Alman generaline bilfiil ordu komutanlığının verilmesi Rusya'nın müdahalesine yol açtı... Alman generalinin müşir rütbesine getirilmesi ve bu rütbedeki birinin kolordu kumanda edemeyecek olması aradaki anlaşmazlığı ortadan kaldırdı... İstikraz dolayısıyla Paris'te görüşmeler devam ediyor. Diğer meselelerin çözülmesi istikraz görüşmelerinde de ilerleme olacağı... gösteriyor... Yalnız Adalar Meselesi (Midilli, Sakız, On iki Ada, Mübadele) kalıyor."¹⁸

Almanya ile Rusya'nın ıslahatın nasıl yapılacağı konusunda fikir birliği sağlamaları sonucunda, 26 Kanun-ı Sani 1329 / 8 Şubat 1914 tarihinde Sait Halim Paşa ile Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Constantin Goulkevitch arasında imzalanan ıslahat projesi, Ermeni isteklerinin de göz ardı edilmediği bir belge olmuştur. Şarki Anadolu vilayetlerinde yürütülecek ıslahat hususlarını açıklığa kavuşturan bu mutabakat tarihe *Yeniköy Antlaşması* olarak geçmiştir.¹⁹

"... Osmanlı'nın istiklaline tamamen riayetkâr olan, Hükümet ile Düvel-i Muaz-zama arasında bir ahdin tam hüküm sürmüş olması ayrıca kayda şayandır. Çünkü bu ahdin bugünden sonra icraat ve tatbikat sahasında faydalı neticeler bahşedecektir. Biz harp içinde iken bile ıslahat düşündük... harp biter bitmez bütün kuvvetimizle bu fikre sarıldık. Anadolu'yu mamur etmek, hazin servetini açmak, özetle Anadolu'da mesut bir idarenin esaslarını kurmak için Avrupa'nın malumat ve tecrübesinden istifade etmeyi kararlaştırdık. Bundan altı ay önce müfettişlerle ilgili çıkardığımız kanun gayretimizin delilidir... sonra pek çok siyasi engellere maruz kaldık. Bunların her birinin esası, bir zorluk idi. Şarki Anadolu İslahatı artık bir emr-i vakidir. Bu emr-i vakiye muvafık olanlar yarın tatbikat ve icraat sahasında da aynı faaliyetlerle, aynı azm-i müceddidane ile yürüyeceklerini iddia ederlerse, bu söze bit-tereddüt inanmak en önemli anlayıştır. Avrupa'nın bizden bu itimadı esirgemyeceğini... de ayrıca biliriz."²⁰

18 Hüseyin Cahit Yalçın, "Hâl ve Mevki", Tanin, 24 Kanun-ı Sani(Ocak) 1914, s. 1.

19 Türkmen, a.g.e.,s. 52-53.

20 Ayrıntı ve protokol için bkz.,Tanin, 12 Şubat 1914, s. 1.

Kimlerin müfettiş olarak atanacağı konusunda yapılan çalışmalardan sonra Hollandalı Westeneck; Sivas, Erzurum, Trabzon, Norveçli Binbaşı Nikola Hoff ise; Van, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır bölgesi müfettişliklerine atanmışlardır.

Yalnız, Dahiliye Nazırı Talat Paşa, Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine durumun gözden geçirilmesinden sonra meclise bir tezkere sunmuştur. Buna göre; savaş ilanı sebebiyle yapılmak istenen ıslahatın o an için yapılamayacağı, müfettişler ile katiplerine protokol gereği tazminat verilerek, savaş bitiminde esaslı bir ıslahat işine girilmek üzere görevlerine son verilmiş olacaktı. 24 Aralık 1914 tarihinde onaylanan tezkere ile ıslahat yapılmasıyla ilgili faaliyetler durdurulmuştur.²¹

Sonuç

Büyük güçlerin rekabetlerinin eksik olmadığı Osmanlı toprakları her türlü tehlikeye açık duruma gelmişti. Osmanlı Devleti, Avrupa'daki mülkünde tutunabilmek ve de sorunlarını çözmek adına Batılı devletlerin de devreye girmesiyle bir takım ıslahatlar gerçekleştirmek yoluna gitmiştir. Ancak sonuç istendiği gibi olmamış ve kendinden koparak bağımsızlıklarını kazanan Balkan devletlerine karşı vermiş olduğu savaşta ağır bir yenilgi almıştır.

Toprak kaybetmenin yanında yetişmiş insan gücünde de gerileyen devlet, bir taraftan da ekonomik zorlukları aşmak, siyasi ve sosyal meseleleri de çözüm mecburiyetindeydi. Özellikle de devletin dayanak noktası olan Anadolu'nun geleceği ciddi bir risk altında bulunuyordu. Rusların sürekli olarak sıcak denizlere inme çabası, Almanların dünyada söz sahibi olmak için Ortadoğu'ya yönelik olarak yürüttükleri politikalar ve buna karşı mevcut pozisyonunu korumaya çalışan İngiltere'nin dirençli siyaseti Osmanlı Hükümeti'nin işini bir hayli zorlaştırmaktaydı.

Öte yandan, Balkan uluslarının bağımsızlıklarını kazanmaları ve de Osmanlıya karşı vermiş oldukları savaşı bilhassa Rusya'nın desteğiyle üstün kaptmaları, tıpkı onlar gibi bağımsız bir devlete sahip olmak isteyen Ermenileri de bu konuda umutlandırmıştır. Ancak yaşadıkları coğrafya gereği ve de büyük güçlerin aralarındaki çıkar çatışmaları dolayısıyla bunu çok kolay başaramayacakları gerçeğini de bilmekteydiler. Bu nedendir ki, Balkan Savaşı bitiminde toplanan Londra Konferansı esnasında müdahil olarak, kendileriyle ilgili olarak bir uluslararası destek edinmeye çalışmışlardır. İşler pek istedikleri boyutta gerçekleşmese de, yine de Şarki Anadolu'da altı vilayette ıslahat yapılması gerektiği garantisini almışlardır. Rusya'nın devreye girmesiyle hız kazanan ıslahat meselesi, Osmanlı Hükümeti'ni de tedbirler almaya yöneltmiştir. Rus, Ermeni projelerinin görüşüldüğü süreçte, kararlı bir tavırla kendi ıslahat projesini uygulamaya başlamıştır.

21 Karaca, a.g.m.,s.24.

Gazi

Akademik
Bakış

173

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010

Almanya'nın devreye girmesiyle karşı karşıya gelen Rusya ve Almanya uzun süren müzakereler gerçekleştirdiler. Babialı ise, bu esnada hem kendi projesini uygulamaya çalıştı, hem de Rus, Alman ve Ermeni projelerini kendi fikri doğrultusunda birleştirmeye çalıştı. Özellikle de atanması düşünülen Batılı iki genel müfettişin Babialı'ye tabi olarak çalışmasının gerekliliğinden vazgeçilmedi. Ki, bu konuda hassas davranılması son derece doğaldı. Ne de olsa Balkanlar'da yapılmış olan ıslahatlar esnasında görev yapan Batılı müfettiş, büyük devletlerin memuru sıfatıyla icraat gerçekleştirmişti. Sonucun devlet açısından ortaya çıkardığı felaket ortadaydı ve böyle bir vaziyetin Şarki Anadolu'da tekerrür etmesine izin verilemezdi.

Hüseyin Cahit Yalçın da yazılarında meselenin çözümüyle ilgili olarak atılan adımların gerekliliğinden, doğruluğundan ve hükümetin başarısından fazlasıyla söz etmiştir. İçeride Babialı ile uzlaşmaktan uzak duran Ermeni yetkilileri, dışarıda ise sürekli olarak siyasi baskıyı arttıran Rusya ve İngiltere, kendinizi dostluğuna mecbur hissettiğiniz Almanya ve projelerinizi uygulamak için mali desteğine muhtaç olduğunuz Fransa bulunuyorken, hangi icraatı hür bir biçimde yapma şansına sahip olunabilirdi. Üretim gücünün yetersizliği, dış borçlardan kaynaklı sıkıntılar, kapitülasyonlar, servet tüketen savaşların ardından yapılabilecek en makul icraat ne idiyse, onun yapılmasına özen gösterilmiştir. Ancak Dünya Savaşı'nın çıkmış olması; eğer ıslahat programı uygulanmış olsaydı sonuç Rumeli'den farklı olur muydu sorusunun cevabını yaşanarak görülmesini ortadan kaldırmıştır. Ermenilerin büyük bir bölümünün Büyük Savaş esnasında Rusya'ya bağlı hareket etmeleri, Osmanlı yetkililerinin haklı endişelerinin ne kadar yerinde olduğunu da ayrıca ispatlamıştır.

Dışa bağımlılığın bu kadar yoğun hissedildiği bir dönemden çıkarılması gereken sonuçlar zor olmasa gerek. Bağımsızlık özelliğini ortadan kaldıran uygulamalardan ve ilişkilerden şiddetle kaçınmak, kendi kaynaklarını kullanmaya yönelik projeler üretmek ve de muhtemel sorunları zamanında görerek yapılacak düzenlemelerle uluslararası bir boyut kazanmasını engellemek olacaktır.

Kaynaklar

BENĞİ Hilmi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000.

KARACA Ali, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838 – 1899)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.

KARACA Erdem, "Ahmet Ağaoğlu'nun Kaleminden Şarki Anadolu Islahatı 1913-1914", *Gazi Akademik Bakış*, Ankara, Haziran 2010.

KARACA Erdem, "Türk Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Şarki Anadolu Meselesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü. S. B. Enst., Ankara, 2005.

KURAN Arcüment, "Osmanlı-Rus İlişkileri Çerçevesinde Ermeni Sorunu (1912-1914)", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1151/13519.pdf> (Erişim Tarihi: 17/05/2010)

Gazi

LEWIS Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev.; Metin Kıratlı, TTK Yay., 9. Baskı, Ankara, 2004.

Münir Süreyya Bey, *Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi (1877-1914)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 2001.

Osmanlılar Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999.

Talât Paşa'nın Anıları, Haz.: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2000.

TÜRKMEN Zekeriya, *Vilayat-ı Şarkiye Islahat Müfettişliği 1913 – 1914*, TTK Yay., Ankara, 2006.

YALÇIN Hüseyin Cahit, "Vilayat'ta Islahat Meselesi", *Tanin*, 26 Eylül 1913.

YALÇIN Hüseyin Cahit, "Şarki Anadolu Islahatı", *Tanin*, 5 Teşrin-i Sani 1913.

YALÇIN Hüseyin Cahit, "Islahat Meselesinde Bir Nokta", *Tanin*, 17 Teşrin-i Sani 1913.

YALÇIN Hüseyin Cahit, "Ermeni Patrikhanesinin Takriri", *Tanin*, 21 Teşrin-i Sani 1913.

YALÇIN Hüseyin Cahit, "İntihabat Meselesi", *Tanin*, 24 Teşrin-i Sani 1913.

YALÇIN Hüseyin Cahit, "Şarki Anadolu İçin", *Tanin*, 22 Teşrin-i Sani 1913.

YALÇIN Hüseyin Cahit, "Devletler Şarki Anadolu", *Tanin*, 27 Teşrin-i Sani 1913.

YALÇIN Hüseyin Cahit, "Hâl ve Mevki", *Tanin*, 24 Kanun-ı Sani 1914.